

Reclassering, toezicht of hulpverlening ?

In het novembernummer 1979 van Proces verscheen een bijzonder helder en gedegen artikel van drs. G. van Essen, secretaris van de reclasseringsraad te Utrecht, onder de titel „Een bijzondere voorwaarde onder toezicht”. Uit dit artikel bleek overtuigend dat de formulering „dat de veroordeelde zich zal gedragen naar de aanwijzingen c.q. voorschriften van de reclassering” als bijzondere voorwaarde het gedrag betreffende op gespannen voet staat met een aantal criteria van wetshistorische en wetstextuele aard en bovendien aanleiding geeft tot het betrekken van de reclassering in taken die de wet exclusief aan de rechter en het O.M. heeft toebedeeld. Van Essen stelde dan ook dat deze voorwaarde niet meer opgelegd mag worden en dat het gebruiken van een bijzondere voorwaarde als middel om een formele reclasseringsbegeleiding te forceren onjuist is.

In zijn artikel heeft Van Essen de schijnwerper gericht op een fundamenteel probleem in de verhouding strafrechtspraak en strafexecutie enerzijds en de sociale hulpverlening van reclassering anderzijds. Het artikel van Van Essen was voor de Coornhert Liga en het werkverband reclassering van de Nederlandse Organisatie van Welzijnswerkers (N.O.W.) aanleiding om op 13 november j.l., in het jaarbeurscongres centrum in Utrecht, een symposium te organiseren om te komen tot meer duidelijkheid t.a.v. het probleem van een dwingende wettekst met sanctie achter de hand en de hedendaagse opvattingen inzake hulpverlening, die zich daar niet mee verdragen.

De bijeenkomst, die werd bezocht door circa 60 deelnemers, v.n. uit kringen van de reclassering, rechterlijke macht en advocatuur, werd geopend door *prof. G. P. Hoefnagels*, die in een korte inleiding de lange voorgeschiedenis van het hierboven gesignaleerde probleem nogeens levendig schetste. Hoefnagels toonde aan dat wij al sinds de invoering van de voorwaardelijke invrijheidstelling en voorwaardelijke veroordeling worstelen met dit probleem. In de kamer kwamen in 1911 al ernstige bezwaren naar voren tegen „hatelijke voorschriften en een steeds vervolgend, misschien spionerend toezicht”. Resultaat was dat het toezicht op het nakomen van de voorwaarde uitsluitend in handen van het O.M. en niet in handen van particulieren

kwam. Voor de reclassering bleef alleen over het bieden van hulp en steun zonder de individuele vrijheid van de veroordeelde en de zelfstandigheid van zijn karakter aan te tasten.

Maar helaas legde de rechtbank te Amsterdam in 1916 al een bijzondere voorwaarde op „dat de veroordeelde zich niet zou onttrekken aan de bijstand van het plaatselijk Medisch Consultatie bureau voor Alcoholisme” een vorm van ondertoezichtstelling die door de praktijk van de rechtspraak is overgenomen. Een eerste protest hiertegen kwamen van een commissaris van politie die stelde dat het toezicht ressorteert onder het O.M. en dat derhalve de politie en niet de reclassering daarmee moet worden belast. De man had in wezen groot gelijk.

In het kinderrecht werd de wettelijke ondertoezichtstelling wel mogelijk gemaakt. Hulpverlening was hier, duidelijk sociale controle en de kinderrechtster werd met een stroom van rapporten op de hoogte gehouden van de gang van zaken.

Spreeker verwekte hierna in de zaal grote hilariteit met een bloemlezing van in het verleden opgelegde, de vrijheid van veroordeelden sterk beperkende bijzondere voorwaarden.

Hoefnagels wees op de betekenis van de introductie van het social case work van de 50er jaren, waarbij de z.g. vrije relatie en het zelfbeschikkingsrecht van de cliënt centraal stonden, en de opvattingen over solidariteit met de cliënt in de 70er jaren niet alleen maar ook op macro niveau. Hij wees op het ontmaskeren van de tyrannie van de hulpverlening, waar m.w.ers met hun deskundigheid, afkomstig uit een andere klasse, en met een instelling achter zich, nog steeds cliënten aanpassen. Ondanks dit alles is er in de 80 jaren dat wij worstelen met de problematiek van toezicht en hulpverlening volgens Hoefnagels in wezen nog niet veel veranderd. G. Wiersma, reclasseringsmaatschappelijkwerker, ging er vanuit dat de reclassering geen toezicht, maar belangen behartiging beoogt. Hij zette uiteen dat de reclassering in Nederland in de eerste honderd jaar van zijn bestaan alleen en uitsluitend bedoeld was als belangen behartiging van gedetineerden en ex gedetineerden en als hulpverlening om zich tegen de onbillijke druk uit de samenleving staande te houden.

Omstreeks de eeuwwisseling begint een fundamentele verschuiving van de aandacht der reclasserders „Centraal staat niet

meer” zo schetste Wiersma, „de aandacht voor de tekorten in de maatschappij maar deze verschuift naar de persoon van de verdachte en zijn vatbaarheid voor de voorwaardelijke veroordeling.

Daarmee gepaard gaat een verschuiving in de waardering van de persoonsstructuur van de veroordeelde. Ging het in de negentiende eeuw om een vrije burger, die faalt en tijdelijk een straf ondergaat, maar in wezen een vrije burger blijft, hoewel de samenleving zijn terugkeer bemoeilijkt en die dan ook de aangeboden hulp mag aannemen maar ook afslaan, hier worden veroordeelden beschreven als personen die, naar de formulering van het hoofdbestuur van het Genootschap „om staande te kunnen blijven en niet tot recidive te vervallen leiding en toezicht niet kunnen missen”. Een fundamenteel ander mensbeeld van de veroordeelde en het is op dit laatste mensbeeld dat het eerste wetsontwerp van minister Regout was gebouwd dat aan de reclassering deze functie van leiding en toezicht toedeelde.

De praktijk van de door de rechtbank te Amsterdam in 1916 opgelegde bijzondere voorwaarde en deze andere reclasseringsmentaliteit hebben er toe geleid dat veel voorwaardelijk veroordeelden, ook als zij nog geen nieuw strafbaar feit hadden begaan, na een rapport van een reclasseringsmedewerker, waarin werd gemeld dat de cliënt zich aan het reclasseringscontact had onttrokken, in de gevangenis terecht zijn gekomen. De gedragsrapportering brak in al zijn hevigheid ook binnen de reclassering los.

De heer Wiersma besloot zijn inleiding met de opmerking: „Na de vijftiger jaren deed het maatschappelijk werk zijn intrede in het uit-

voerend reclasseringswerk. Die beslissing bracht mee, dat er ruimte moest worden gemaakt voor een meer methodische, individuele hulpverlening die door de toezichtsituatie en de daaraan verbonden gedragsrapportage bijna geheel was weggedrukt. In tien jaar tijd groeide de overtuiging dat deze rapportage moest vervallen en in of omstreeks 1970 werd daartoe ook besloten. Voor het eerst sedert 1916 verschoof de aandacht voor de hulpverlening weer naar het centrum van het werk.

Maar het „verplicht contact” bleef bestaan en het bestaat nog en het vindt niet alleen zijn formulering in onze bijzondere voorwaarde, maar bijvoorbeeld ook met wat andere woorden in de v.i. beschikking en ook de rechter commissaris maakt er vaak gebruik van bij schorsing. En we zagen hoe thans met sterke druk een poging wordt ondernomen bij de alternatieve straf van dienstverlening opnieuw een toezichtsituatie in de hulpverlening in te bouwen.

Daarom is het goed dat op deze dag met argumenten wordt aangetoond, dat deze bijzondere voorwaarde moet vervallen.

En dan zeg ik, met de pioniers uit het verleden: in mijn ervaringen met de hulpverlening aan — en belangenbehartiging van mijn cliënten maak ik mij weinig zorgen om de psychische zwakte van deze cliënten. Zij zijn als regel psychisch veerkrachtig genoeg. Het is de onmacht van de samenleving om adequaat te reageren op dit soort afwijkend gedrag die een permanente nood veroorzaakt bij de groepering van onze cliënten. Die noodsituatie vraagt om een instelling en om werkers, die daarop gericht, belangenbeharti-

ging en hulpverlening kunnen aanbieden aan cliënten, die dat aanbod als vrije burgers — wat is vrij? maar ik zeg toch vrije burgers — kunnen aannemen of afslaan. Zo kan de reclassering opnieuw worden tot een belangenvereniging voor en met cliënten van justitie.”

De derde inleider, *mr. H. J. Strake*, rechter in de arrondissementsrechtbank te Roermond, onderschreef geheel de zienswijze door Van Essen in zijn artikel in *Proces* naar voren gebracht. Het is een soort zelfbestuiving de reclassering opdracht te geven hulp en steun te verlenen aan datgene wat de reclassering zelf moet doen. De voorwaarde van het verplichte reclasseringscontact is verder in strijd met wat de wetgever wilde; de reclassering dient hulp en steun aan de veroordeelde te verlenen en geen bijzonder toezicht uit te oefenen. Deze instemming met Van Essen betekende echter niet dat spreker art. 14d, W.v.Str. maar direct zou willen schrappen. Men moet voorzichtig zijn met het snoeien in de boomgaard van de wetgeving waar schijnbaar dode takken soms weer bloesem gaan dragen, aldus *mr. Strake*. Je moet alleen maar afhakken wat bepaald schadelijk is en laten bestaan wat niet schadelijk is en waarmee je in de praktijk nog uit de voeten kan. En dat kan *mr. Strake* nog wel met 14d W.v.Str. In de praktijk van vandaag is immers eigenlijk maar één voorwaarde — het reclasseringscontact — overgebleven en komen al die oude vrijheid beperkende bijzondere voorwaarden niet meer voor. In 1975 werden er 47% onvoorwaardelijke, 35% gedeeltelijk voorwaardelijke en 18% geheel voorwaardelijke hoofdstraffen uitgesproken. Uit cijfers van

1971 bleek dat t.a.v. de opgelegde voorwaardelijke hoofdstraffen in 65% van alle gevallen niets gebeurde, in 5% tenuitvoerlegging volgde en dat in 30% geen tenuitvoerlegging volgde hoewel de voorwaarde was overtreden.

De reclassering zou er vanuit kunnen gaan dat de dreiging van tenuitvoerlegging niet veel betekent. En daarnaast doet zich dan nog het verschijnsel voor dat art. 14d W.v.Str. niet nodig is als opdracht tot hulpverlening.

De praktijk van de reclasseringshulp stoelt steeds meer op een basis van vrijwilligheid. Als rechter zal de heer Strake dan ook zeker geen verplicht contact bepalen als de reclassering aangeeft op basis van vrijwilligheid hulp te willen verlenen. In gevallen van een dergelijke vrijwillige hulpverlening had spreker er wel behoefte aan bij recidive te vernemen hoe het nu gegaan is met dat vrijwillig contact; wat is van de hulpverlening terecht gekomen? De heer Strake wees er overigens fijntjes op dat de reclassering, die de vrijwilligheid hoog in het vaandel voert, toch nog geregeld vraagt om een bijzondere voorwaarde tot verplicht contact in gevallen waar men klaarblijkelijk die verplichting als element in de hulpverlening wenselijk acht. De bijzondere voorwaarde wordt dan kennelijk gehanteerd juist om contact met de veroordeelde te kunnen krijgen of onderhouden.

Geen schrappen van 14d dus, volgens mr. Strake, maar wel door gaan met dergelijke symposia, inventariseren en documenteren om duidelijk te maken waar wij mee bezig zijn, hoe een en ander in de praktijk gaat.

Een toehoorder in de zaal sloot op de inleiding van mr. Strake aan door te stellen dat de verharding

van de maatschappij, het isolement en de vervreemding van de mens een veel groter probleem voor de reclassering is dan het omstreden art. 14d W.v.Str. De laatste inleidster op het symposium was *mevr. mr. J. Soetenhorst de Savorin Lohman*, die op het laatste moment bereid geweest was in te vallen voor de plotseiling ziek geworden prof. dr. C. Kelk.

Mevrouw Soetenhorst tilde niet zo zwaar aan de formele positie van de hulpverlening van reclasseringswege, maar keek vooral naar datgene waar de reclassering nu mee bezig is.

Spreekster wees er op dat de reclassering — het C.A.D. niet meegerekend — niet mee was gegaan in de enorme groei van de m.w.-ers en cliënten in de 4e sector (de laatste 15 j. slechts 1%).

Bij wat die reclassering doet is er voorts een duidelijke verschuiving naar vrijwillige contacten. In 1970 werd bij een voorwaardelijke veroordeling nog in plm. 40% van de gevallen een opdracht tot hulp en steun gegeven; in 1977 was dat 6%. Waarom maken wij ons dan zo druk om dit kleine percentage, waarom is de reclassering zich zo bewust van die sociale controle die ook het hele overige welzijnswerk typeert? Zou het zelf kwelling zijn? En waarom lijden andere welzijnssectoren daar niet aan?

Na verwezen te hebben naar het boek van Achterhuis „Markt van welzijn en geluk” (zie proces, sept. 1980, Professioneel welzijnswerk als noodzakelijk kwaad, door Arend Maris) waarin wordt gesteld dat het welzijnswerk meer goed dan kwaad doet als vorm van diciplineren en onderdrukking, stelde *mevr. Soetenhorst* dat de reclassering juist zo geobse-

deerd wordt door het controle element omdat dit werk met één been staat in justitie (die formele sociale controle heeft) en met één been in het welzijnswerk. Mevr. Soetenhorst meent dat de reclassering dat justitiebeen niet terug moet trekken maar de voet tussen de deur moet houden en gehoor blijven zoeken met de andere kant van de deur. Als dat been wel wordt teruggetrokken blijft opgaan in het welzijnswerk over, dat evenzeer sociale controle aspecten heeft. De huidige situatie heeft juist het voordeel, aldus mevr. Soetenhorst, dat de reclassering vanuit zijn brugmodel zich meer bewust is van dwang en macht in de hulpverleningsrelatie, van de behoeften van cliënten aan recht en autonomie. Niet zeuren dus over de formele positie maar dat betekent uiteraard geen excuus om verder niets te doen. Ik vraag mij n.a.v. de kritische opmerkingen van mevr. Soetenhorst trouwens af of de welzijnswilderis, waarin de cliënt verloren dreigt te gaan niet verwerpelijker is dan de herkenbare gevarezone waarin de reclassering zich bewust bevindt, en daar steeds weer opnieuw zich moet legitimeren en waarmaken t.a.v. zijn cliënten. Mevr. Soetenhorst meende dat de reclassering wel boten heeft gemist voor meer aansluiting bij gedecentraliseerd welzijnsbeleid op gemeentelijk niveau. Zij wees er op dat deze reclassering bij zijn ontwikkeling á politiek is gebleven. Bonger had nog gepleit voor deelname vanuit de politiek aan reclasseringswerk maar werd op de vingers getikt door Troelstra die vond dat het ging om preventie, om criminaliteit te bestrijden met sociale maatregelen. Eerst komt de klassenstrijd. Reclassering staat tot de klassenstrijd als het

rode kruis tot het anti militarisme was ook een tekst uit die dagen. Mevr. Soetenhorst besloot haar inleiding met een pleidooi voor experimenten op het terrein van de dienstverlening, die naar zij meent door cliënten positief zullen worden beleefd hetgeen wellicht belangrijker kan zijn dan theoretische discussie.

Het voordeel van dienstverlening is tevens de strafexecutie daar komt waar zij thuishoort: in de samenleving en niet onzichtbaar gemaakt in gevangenissen.

De discussie ter afsluiting, met een forum waarin naast de vier inleiders tevens zitting hadden drs. G. van Essen, mr. H. W. J. Drogen, officier van justitie te Utrecht en mr. J. Groen, advocaat te Den Haag leverde toch eigenlijk weinig op.

Vanuit de zaal kwamen nogal tegenstrijdige en onduidelijke opvattingen en forum voorzitter, prof. Hoefnagels, ventileerde te veel zijn eigen — overigens best interessante — opvattingen zonder de forumleden goed in de discussie te betrekken.

Er werden voordelen en nadelen van het schrappen van art. 14d W.v.Str. naar voren gebracht, waarbij ik meende te beluisteren dat de meeste aanwezigen nog wel iets zagen in dat artikel als mogelijkheid tot goed overleg tussen rechter, reclassering en cliënt. Het symposium was al met al toch bijzonder de moeite waard als aanzet tot verdere communicatie reclassering — rechterlijke macht — welzijnswerk. Het drukte ons met de neus op de noodzaak, na te denken over de plaats, positie en inhoud van ons eigen beroep als reclasserings m.w.-ers — wat doen we eigenlijk? — en te zoeken naar creatieve oplossingen.

Th. H. van Haaren.

ARTIKELEN

Reclasseren: toezicht en hulpverlening

Enkele overwegingen bij Th. van Haaren: Reclassering, toezicht of hulpverlening?*

René Poort, Bart Hagtingius & Jacqueline Bosker

1. Inleiding

Toezicht houden op naleving van door de rechter opgelegde bijzondere voorwaarden is een van de kerntaken van de reclassering. Tegenwoordig beschouwen we dat als vanzelfsprekend. Maar dat is niet altijd het geval geweest, zo blijkt uit het artikel van Van Haaren uit 1981 in PROCES.¹ Hij beschrijft daarin de discussie die destijds woedde over de vraag of reclasseringsbegeleiding forceren via een bijzondere voorwaarde wel wenselijk is. Alle aanwezigen op het symposium waarvan hij verslag deed, waren het erover eens: dwang was niets voor de reclassering. In dit artikel beschrijven we de aard en achtergrond van die discussie en hoe deze in een latere periode is beslecht. We laten zien dat de ontwikkeling van een specifieke kennisbasis voor het reclasseringswerk een belangrijke impuls is geweest voor de professionalisering van het reclasseringswerk en een zekere verwijdering van het sociaal werk. We eindigen met een doorkijkje naar de toekomst van het reclasseringswerk, waarin de inzet van nieuwe technologieën de duale opdracht van de reclassering (controleren en begeleiden) extra kan ondersteunen. We illustreren dit met een aantal persoonlijke observaties van een van de auteurs die tot voor kort als reclasseringswerker werkzaam was.

Maar we laten ook zien dat – wat er ook gebeurt – reclasseringswerkers blijven doen wat al hun voorgangers ook al deden. Ze zoeken contact met de mensen die om welke reden ook bij justitie terecht zijn gekomen, en met dat contact als basis gaan ze met hen uitvinden hoe zij zonder delicten te plegen weer mee kunnen doen in de maatschappij.

2. Reclasseren is hulp bieden

Het ongemak over de reclassering als onderdeel van justitie steekt al in het begin van de vorige eeuw de kop op. In 1911 werd de term ‘spioneren’ gebruikt om aan te duiden dat een toezichthoudende rol voor de reclassering onwenselijk is.²

* René Poort is strategisch adviseur bij Reclassering Nederland. Bart Hagtingius is beleidsmedewerker bij Reclassering Nederland. Dr. Jacqueline Bosker is lector Werken in Justitieel Kader van Hogeschool Utrecht en lid van de redactie van PROCES.

1 Th.H. van Haaren, ‘Reclassering, toezicht of hulpverlening?’, PROCES 1981, 1, p. 24-26.

2 Van Haaren 1981.

Vanaf de jaren vijftig laaide deze discussie in alle hevigheid op. Het maatschappelijk werk introduceerde toen het 'social case work' als leidende methode. In deze in de Verenigde Staten ontwikkelde methode waren zelfbeschikking en een vrije relatie tussen hulpverlener en cliënt belangrijk principes. Twee aspecten waren daarbij van belang: de krachten van de cliënt mobiliseren en de leefomgeving toegankelijk maken voor de cliënt.³ Een groot deel van de reclasseringswerkers was opgeleid als maatschappelijk werker en de ontwikkelingen in het maatschappelijk werk waren van grote invloed op de werkwijze en discussies binnen de reclassering.

De beroepscode voor het maatschappelijk werk (uitgekomen in 1962) bood ruimte voor onvrijwillige hulpverlening indien belangen van anderen of de gemeenschap ernstig bedreigd werden.⁴ Toch blijkt uit het artikel van Van Haaren dat reclasseringswerkers het moeilijk vonden om de uitgangspunten van het 'social case work' te verenigen met onderdelen van de reclasseringsopdracht waarin het maatschappelijk belang, en als gevolg daarvan een vorm van dwang richting de cliënt, een belangrijke rol speelde. Dat kwam bijvoorbeeld tot uiting in een discussie over de vraag hoeveel invloed een cliënt mag of moet hebben op de inhoud van een rapportage voor de rechtbank. Het volgende citaat illustreert de discussie daarover: 'En als, zoals ook gesteld wordt, daar dan nog bijkomt dat de cliënt mag zeggen of en met wie er buiten hem om nog mag worden gesproken, dan lijken alle hekken wel zo'n beetje van de dam. Dan verdwijnt iedere objectiviteit uit de voorlichtingsrapporten.'⁵ Ook de discussie zoals beschreven in het artikel van Van Haaren uit begin jaren tachtig, over de vraag of er wel bijzondere voorwaarden opgelegd moeten worden en of het wel een taak van de reclassering is om daar toezicht op te houden, kunnen we in dat licht zien. Een dominante opvatting destijds was dat de reclassering zich moet richten op vrijwillige hulpverlening en belangenbehartiging, en afstand moet nemen van justitie. Tot ver in de jaren tachtig beschouwde de reclassering zich als luis in de pels van justitie.

3. Duale opdracht

De discussie over helpen of controleren woedde nog lang door. Een belangrijke ommekeer kwam toen de reclassering begin deze eeuw op zoek ging naar wetenschappelijke onderbouwing voor haar werk. Ze kwam onder andere uit bij onderzoekers in de Verenigde Staten, Canada, Engeland en Australië die onderzoek deden naar de vraag wat effectief reclasseringswerk is. Een van de vragen die zij oppakten betrof de stijl van het werk: moet je vooral een verlengstuk zijn van justitie met de opdracht om te controleren of een cliënt zich wel netjes gedraagt en zich aan de voorwaarden houdt? Of ben je vooral een helper die reclasseringscliënten, die vaak veel problemen hebben, ondersteunt en helpt om hun leven

3 M. van der Linden, *Basisboek geschiedenis van het sociaal werk in Nederland*, SWP Uitgeverij 2007.

4 L.F. Jens, 'Toelichting op de beroepscode', *Tijdschrift voor maatschappelijk werk* 1962, 2, p. 35-44. Zie ook Canon Sociaal Werk (canonsociaalwerk.eu).

5 E. Haak, 'Reclassering en maatschappelijk werk', *PROCES* 1966, 4, p. 81-85.

weer op de rit te krijgen? We horen de Nederlandse discussie doorklinken in deze vraag.

Het antwoord bleek helder: juist de combinatie van controleren en begeleiden blijkt effectief en past bij de duale opdracht van de reclassering: voorkomen van recidive en bevorderen van re-integratie. In verschillende onderzoeken is gekeken naar de effectiviteit van reclasseringswerkers met verschillende werkstijlen: nadruk op controle, nadruk op helpen, of een combinatie daarvan. Deze onderzoeken laten zien dat reclasseringswerkers die beide benaderingen combineren het effectiefst zijn. Hun cliënten blijven beter meewerken aan het reclasseringstoezicht en recidiveren minder.⁶ Deze bevindingen waren de eerste bouwstenen van een nieuwe kennisbasis voor de Nederlandse reclassering.

4. Naar een specifieke kennisbasis voor het reclasseringswerk

Deze kennis is in Nederland in het reclasseringswerk geïntegreerd toen begin deze eeuw onder regie van het ministerie van Justitie het programma ‘Terugdringen Recidive’ werd uitgevoerd.⁷ Dit programma haalde veel inspiratie en kennis uit het zogenoemde Risk-Needs-Responsivity-model (RNR-model).⁸

In dit programma werkten het ministerie, de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) en de reclassering samen met wetenschappers aan een nieuw diagnostisch instrument (een voorloper van de huidige RISC⁹) en effectieve gedragsinterventies (de huidige justitiële interventies). De reclassering en de DJI ontwikkelden een model om beter met elkaar te kunnen samenwerken en er was een project om de aansluiting bij maatschappelijke vervolgvoorzieningen, de nazorg, te verbeteren.

De reclassering voegde daar een extra onderdeel aan toe. Ze vroeg Anneke Menger en Lous Krechtig een reclasseringsmethodiek te schrijven, gevoed door wetenschappelijk onderzoek en input van reclasseringswerkers. Het resultaat was het boek *Het delict als maatstaf*,¹⁰ destijds het enige in zijn soort in Nederland. Later in dit artikel leggen we ook uit waarom deze methodiek steeds belangrijker werd, zelfs noodzakelijk, in het reclasseringswerk. We kunnen dan ook gerust zeggen dat ze de hoeksteen van het Nederlandse reclasseringswerk in de 21ste eeuw is.

In het boek worden het werken in een justitieel kader en het combineren van controle en begeleiding beschreven als een van de kernpunten van het

6 M.A. Papparozzi & P. Gendreau, ‘An intensive supervision program that worked. Service delivery, professional orientation, and organizational supportiveness’, *The Prison Journal* 2005, 4, p. 445-466; J. Skeem, & S. Manchak, ‘Back to the future. From Klockars’ model of effective supervision to evidence-based practice in probation’, *Journal of Offender Rehabilitation* 2008, 3, p. 220-247.

7 A.Q. Bosma, *Targetting recidivism. An evaluation study into the functioning and effectiveness of a prison-based treatment program* (Dissertatie Universiteit Leiden), 2017.

8 Het RNR-model beschrijft handelingsprincipes voor professionals die werken aan terugdringen van recidive. Deze principes zijn gebaseerd op onderzoek naar effectieve werkwijzen. Zie bijv. J. Bonta & D.A. Andrews, *The psychology of criminal conduct*, LexisNexis 2017.

9 RISC is een risicotaxatie- en adviesinstrument van de reclasseringsorganisaties.

10 A. Menger & L. Krechtig, *Het delict als maatstaf. Methodiek voor werken in gedwongen kader*, Amsterdam: Uitgeverij SWP/Stichting Reclassering Nederland 2004.

reclasseringswerk.¹¹ Inmiddels is dit gedachtegoed volledig geïntegreerd in het reclasseringswerk. Discussies zoals verwoord in het artikel van Van Haaren horen we niet meer. De ontwikkeling van een specifieke methodiek voor het reclasseringswerk heeft daar een belangrijke bijdrage aan geleverd. Dit maakte immers ook duidelijk dat reclasseren iets anders is dan sociaal werk, dat het vraagt om specifieke kennis en vaardigheden. Methoden uit het sociaal werk kunnen daar onderdeel van zijn, maar vragen soms wel om aanpassingen. De duale opdracht gericht op veiligheid van de samenleving en re-integratie van delinquenten vraagt daarom. En juist een duale werkwijze blijkt daarin ook het effectiefst.

5. Revoluties in het reclasseringswerk

De ontwikkelingen die in de eerste paragrafen van dit artikel zijn beschreven, bleken voorbodes van nog een paar revoluties in het reclasseringswerk. Enkele van de belangrijkste ontwikkelingen in de eerste twintig jaar van deze eeuw waren volgens ons de invoering van outputsturing, veranderende opvattingen over 'de persoon van de dader', de wetenschappelijke onderbouwing en professionalisering van het werk, en de groeiende samenwerking met andere domeinen (zoals zorg en het sociale domein).

5.1 Outputsturing

Een nogal rigoureuze ingreep van de overheid (het ministerie van Justitie in dit geval) was dat de reclassering volgens het bedrijfsmodel van outputsturing moest gaan werken. Het voert te ver om dit model hier uitgebreid te behandelen. Inmiddels lijkt outputsturing alweer op haar retour en kunnen we stellen dat dit model de reclassering geen goed heeft gedaan. Professionals hebben het altijd als een dwangbuis beschouwd die hen hinderde of zelfs belette hun werk goed te doen. Opeens waren de contacten die ze met hun cliënten hadden activiteiten die ze moesten tellen om te kunnen verantwoorden welke producten ze hadden gemaakt. Dat haalde de jeu er wel uit. Het was bovendien contraproductief.¹² Toch trok na een paar jaar de minister van Justitie de dwangbuis nog wat strakker aan door te stellen dat de reclassering alleen nog producten mocht leveren aan officiële opdrachtgevers. Die opdrachtgevers waren de rechterlijke macht en de Dienst Justitiële Inrichtingen. Het gevolg hiervan was dat de reclassering alleen nog cliënten kreeg via deze opdrachtgevers en, andersom, dat geen enkele cliënt nog vrijwillig bij de reclassering kwam. Het gedwongen kader was geboren. En de discussie die op het symposium van Van Haaren nog driftig woedde, doofde nu ook officieel uit.

5.2 Risico

Intussen veranderde ook de visie van de reclassering. Deze was anders naar haar cliënten gaan kijken en vond dat die verantwoordelijk waren voor hun gedrag en

11 Menger & Krechtig 2004.

12 G. van der Laan, 'De metamorfose van de reclassering als teken des tijds', *PROCES* 2004, p. 233 e.v.

dat zij hen daarop ook kon aanspreken. Maar de reclassering vond ook dat zij dat niet zomaar kon doen, want veel cliënten konden die verantwoordelijkheid niet dragen. Zij konden niet zonder hulp hun gedrag veranderen. Dat moesten ze leren. Het motto van de reclassering werd: aanspreken en aanleren.

Deze visie paste toevallig goed bij het gedwongen kader,¹³ zoals blijkt uit onder meer de volgende teksten: 'De reclassering begeleidt cliënten bij deze verandering en ziet erop toe dat zij doen wat ze moeten doen om hun gedrag te veranderen. Zij maakt afspraken met hen over de interventies die nodig zijn en houdt hen aan deze afspraken.'¹⁴

Dit is een andere visie op het reclasseringswerk dan die Van Haaren beschrijft. Ging het in de vorige eeuw vooral over problemen (in de omstandigheden) van cliënten, waar de reclassering hulp bij bood, na de eeuwwisseling ging het vooral om beïnvloeding van gedrag van een dader met het doel om recidive te voorkomen, waarvoor het overigens ook van belang is dat bepaalde problemen worden opgelost. De doelen voor de samenleving – geen nieuwe delicten – stonden daarbij echter meer voorop.

Hierdoor kwam ook het begrip risico meer op de voorgrond en werden risicotaxatie en risicobeheersing belangrijke onderdelen van het werk. Maar er gebeurde nog iets waardoor risicobeheersing een grotere rol kreeg.

In december 2006 doodde een onder toezicht gestelde cliënt van de reclassering een jongen van 9 jaar. Onderzoek dat de inspectie en reclassering zelf naar deze casus deden, had tot gevolg dat het programma 'Redesign toezicht',¹⁵ dat kort daarvoor gestart was, in een stroomversnelling kwam. In het nieuwe ontwerp kregen (elektronische) controle en risicobeheersing een belangrijke rol. En hoewel, zoals we al schreven, wetenschappelijk onderzoek uitwees dat toezicht het beste werkt als het een op de cliënt toegesneden combinatie van begeleiding en controle is, duurde het nog een hele tijd voordat ook begeleiding een plaats kreeg in dit model van toezicht.

- 13 Voor zover wij konden nagaan, was dit echt toevallig. Er was dus geen gemeenschappelijke oorzaak. Of we zouden zoiets als de tijdgeest moeten aanwijzen als aanjager van beide ontwikkelingen.
- 14 Reclassering Nederland, *Heldere keuzes. Meerjarenbeleidsplan*, Utrecht: Reclassering Nederland 2006.
- 15 R. Poort, *Fundamenten voor toezicht. Over de grondslagen voor de ontwikkeling van reclasseringstoezicht*, Utrecht: Reclassering Nederland 2009.

Mijn eerste werkdag bij de reclassering begon op de tiende verdieping in een mooi, groot kantoorgebouw in Rotterdam West, met een geweldig uitzicht op het centrum van de stad.

Er stond op mijn bureau op de kamer waar ik met drie andere collega's kwam te werken, een grote doos met kantoorspullen, van liniaal tot niet-machine, van markeerstift tot potlood en van perforator tot memoblaadjes. En niet te vergeten... de Nokia 3110! Zo eentje waar je een bericht van maar liefst 140 tekens mee kon typen.

Ik was in mijn nopjes, want dit had ik dus allemaal nodig als kersverse reclasseringswerker. Ik had die dag niet kunnen bedenken dat ik mij amper tien jaar later bezig zou houden met allerlei innovatieve toepassingen zoals de inzet van virtual reality in het reclasseringswerk en de introductie van een serious game op de smartphones van cliënten, waarmee ze kunnen interacteren met hun toekomstige zelf.

Bart Hagtingius

5.3 Samenwerking met andere domeinen

In de eerste jaren van deze eeuw moest het ministerie van Justitie veel bezuinigen. Minister Donner besloot toen dat voortaan zijn ministerie alleen verantwoordelijk was voor re-integratie 'binnen het justitieel kader' en dat re-integratie buiten dat kader 'behoort tot de verantwoordelijkheid van het lokale bestuur'.¹⁶

Hiermee was de reclassering een activiteit die ze al bijna tweehonderd jaar uitvoerde in één klap kwijt. En andersom kreeg het lokale bestuur er een taak bij waar het eigenlijk geen verstand van had. Ook de DJI moest er iets bij gaan doen, namelijk ervoor zorgen dat hij voor gedetineerden die vrijkwamen ten minste enkele basisvoorwaarden had geregeld.

Samenwerking tussen deze drie partijen lag voor de hand, maar die kwam pas in de afgelopen vijf jaar goed op gang, toen gemeenten in deze periode steeds meer verantwoordelijkheden en bevoegdheden kregen die ook het werk en de doelgroep van de reclassering raakten.

Het programma 'Koers en kansen voor de sanctie-uitvoering' van het ministerie van Justitie en Veiligheid gaf de samenwerking ook een nieuwe impuls.¹⁷ Het programma zette partijen aan om meer samenhang en continuïteit in de aanpak van een cliënt te brengen en om mensen in hun directe leefomgeving te helpen. Ook daar was samenwerking de beste weg. Bijvoorbeeld met de steeds belangrijkere wijkteams.

16 Brief van de minister van Justitie aan de Tweede Kamer, d.d. 29 oktober 2004 (5314844/04, *Kamerstukken II* 2004/05, 27834, nr. 36).

17 Ministerie van Justitie en Veiligheid, *Koers en kansen. Whitepaper over de toekomst van de sanctie-uitvoering*, Den Haag: Ministerie van Justitie en Veiligheid 2017.

6. Digitale revolutie

In de afgelopen tien jaar voltrok zich ook een hele andere ontwikkeling, niet alleen bij de reclassering, maar overall: de opkomst van (digitale) technologieën. En intussen is technologie niet meer weg te denken uit het dagelijks werk van de reclasseringswerker.

Nu klagen reclasseringswerkers dat hun laptop in de trein zo traag is; in 2012 moesten ze die reserveren om in een gesprek met een cliënt te gebruiken. Op kantoor had iedereen een vaste plek, en werken vanuit huis was alleen voor een enkeling mogelijk. Cliënten werden per telefoon of per post uitgenodigd voor een meldplichtgesprek op kantoor, en bij een rechtbank kon je alleen per fax een vonnis opvragen. WhatsApp, Facebook en Twitter waren voor het gros van de Nederlanders nog onbekend terrein. Als reclasseringswerkers privé al een smartphone hadden, dan gebruikten ze deze niet om hun sociale en/of professionele netwerk te volgen, laat staan het online netwerk van de cliënt (over controleren gesproken).

Inmiddels kunnen we wel vaststellen dat de technologische ontwikkelingen bij de reclassering en haar keten-/netwerkpartners niet met de vaart van een hoge snelheidslijn is gegaan, maar met de vaart van een hyperloop.

De technologie heeft op vele fronten haar intrede gedaan in het reclasseringsvak en veel activiteiten kunnen niet meer zonder. Om te beginnen is de analoge Nokia ingeruild voor een smartphone en zijn de kantoorpullen ingeruild voor een laptop en/of iPad. We schrijven, knippen, arceren en kopiëren digitaal in de digitale documenten voor reclasseringsrapportages. De moderne reclasseringswerker appt, mailt of belt via een videoverbinding en kan niet alleen de cliënt (elektronisch) in het echt controleren, maar ook op hem/haar toezien in de 'online' wereld. Die wereld doet er onvoorwaardelijk toe gedurende een reclasseringscontact.

7. Spioneren?

Bij Van Haaren lezen we dat in 1911 de term 'spioneren' werd gebruikt om aan te duiden dat een toezichthoudende rol voor de reclassering onwenselijk is.¹⁸ In het jaar 2020 is dit in een compleet ander daglicht komen te staan.

De reclassering kan bijvoorbeeld met en zonder toestemming sociale media gebruiken om informatie te verzamelen over het netwerk van de cliënt.

En door het Covid-19-virus spreekt de reclasseringswerker tegenwoordig via een videoverbinding met cliënten. Hoewel dit reclasseringswerkers natuurlijk beperkt in de uitvoering van hun vak, levert het ook weer tal van mogelijkheden en nieuwe inzichten op. Reclasseringswerkers kunnen zo de huiskamer van de cliënt in kijken en bijvoorbeeld zien hoe de cliënt interacteert met de mensen in zijn of haar huishouden. Dat biedt letterlijk en figuurlijk nieuwe perspectieven.

18 Van Haaren 1981, p. 24-26.

Wat zou de Tweede Kamer uit 1911 of wat zouden de mensen op het congres begin jaren tachtig hier over te zeggen hebben gehad? Ze zouden er waarschijnlijk van gruwelen. Reclasseringswerkers zouden zich volgens hen schuldig maken aan digitaal spioneren. Ze staan op afstand in contact met hun cliënten, maar kijken ondertussen ook of er geen lege flessen drank op het aanrecht staan en of er aandacht wordt geschonken aan de hygiëne in huis. Bevoogding ten top!

De reclassering kwam eigenlijk een jaar of twee voor ik ging werken in mijn leven. Dat is nog geen tien jaar geleden. Ik werkte als sociotherapeut in een tbs-kliniek en ik weet nog dat de afspraken met de reclassering heel belangrijk waren voor de tbs-gestelden. Want dat waren gesprekken over resocialisatie, over de deur open en naar buiten.

De meeste tbs-gestelden met wie ik gewerkt heb in die tijd zaten gemiddeld een jaar of zeven 'binnen'. De meesten hadden geen flauw benul van wat zich in de samenleving afspeelde, laat staan dat ze beseften hoe technologie meer en meer onderdeel werd van ons dagelijks leven. Vrijkomen en weer kunnen meedoen aan de maatschappij, dat was ook proberen om in een trein te stappen die inmiddels razend op gang was gekomen.

Bart Hagtingius

8. Virtuele werkelijkheid

Ook in de jaren vóór de Covid-19-crisis investeerde de reclassering fors in nieuwe technologieën, op verschillende vlakken. Met deze techniek kan de reclassering bijvoorbeeld daders van huiselijk geweld in een virtuele situatie confronteren met hun gedrag en het gevolg ervan voor hun slachtoffers. Reclasseringswerkers kunnen op dezelfde manier ervaren wat iemand met een licht verstandelijke beperking meemaakt in zijn overprikkelende leefwereld.

9. Slimmer gebruikmaken van technologie

Momenteel onderzoekt de reclassering (samen met de politie en andere ketenpartners) of begeleidingsgesprekken automatisch kunnen worden vertaald naar digitale tekst, zodat reclasseringswerkers minder hoeven te registreren. De reclassering wil in de toekomst nog veel meer mogelijkheden van technologische toe-

René Poort, Bart Hagtingius & Jacqueline Bosker

passingen onderzoeken, zoals kunstmatige intelligentie (AI), virtual reality (VR) en augmented reality (AR).^{19,20}

Deze en tal van andere technologische ontwikkelingen hebben een enorme verandering teweeggebracht in het werk van de reclassering en zullen in de toekomst nog een stevige bijdrage leveren om het reclasseringsvak verder te brengen.

Toch willen we hier een kanttekening bij plaatsen. Technologie brengt mogelijkheden met zich mee die in de (nabije) toekomst hun weerga niet zullen kennen. We kunnen veel filosoferen over de reclassering anno 2030, maar eigenlijk weten we slechts twee dingen zeker.

Eén is dat de toepassing van technologie in het reclasseringsvak gaat toenemen en nooit meer zal afnemen.

Maar, wees gerust. Technologie in het reclasseringsvak zal nog steeds de reclasseringswerker alleen ondersteunen. Technologie zal nog steeds niks zinnigs kunnen zeggen over de interactie en de kwaliteit van samenwerking tussen professional en cliënt in het gedwongen kader.²¹ Waarom iemand precies terugvalt in crimineel gedrag en wat er aan ten grondslag lag, zal een computer ook niet weten. Daarvoor is toch een reclasseringswerker nodig die aan de cliënt vraagt wat er is gebeurd. Iemand moet weer contact met hem of haar maken. En dat échte contact is menselijke interactie tussen reclasseringswerker en cliënt.

Ook de ‘moderne’ reclasseringswerker zal blijven werken met een kladblok, een pen en een spreekkamer in een buurthuis. Waarom? Omdat het reclasseringswerk zal blijven gaan om contact tussen twee mensen, om goed luisteren, om observeren, om empathie en om iemand hulp en steun bieden. Met de hulp van technologie, ja, maar een wezenlijk element zal in het toekomstige reclasseringswerk niet anders zijn dan het maatschappelijk werk van veertig jaar geleden.

Daar kunnen Van Haaren en de deelnemers van het congres het niet mee oneens zijn geweest.

- 19 L.J.M. Cornet, J.L. van Gelder & A.L. den Besten, *Virtual reality en augmented reality in justitiële context. Een verkennend onderzoek naar de toepassingsmogelijkheden van virtual reality en augmented reality in de justitiële context*, Universiteit Twente 2019.
- 20 AI heeft betrekking op systemen of machines die onze eigen intelligentie nabootsen om taken uit te voeren en die zichzelf tijdens dat proces kunnen verbeteren op basis van de vergaarde informatie. VR verplaatst gebruikers naar een andere wereld en laat hen deze beleven alsof ze zichzelf in deze virtuele wereld bevinden. AR daarentegen biedt de mogelijkheid om de echte en de virtuele wereld in elkaar te laten overvloeien.
- 21 A. Menger, L. Krechtig & J. Bosker (red.), *Werken in gedwongen kader. Methodiek voor het forensisch sociaal werk*, Amsterdam: Uitgeverij SWP 2013, p. 115-134.